

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ УЧНЯ

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 1

Документ 1

«СПОГАДИ ПРО ВРЯТУВАННЯ МАМИ»

«Того дня я вполював у лузі два їжаки. Колючки пообпалював, кинув у казанок і поставив на вогонь. Їжаки після зими вже від'їлись, з них витоплювалось рідке, мовби олія, сало. Без чогось, схожого на хліб, я випить його не міг, але ж і викинуть ще більше не міг, то ж був жир. Я знав, що ним змащують обпечену та обморожену шкіру. І я злив його в пляшку і приніс додому.

Я дивився на маму і вперше з жахом подумав, що і мама, хоч вона і мама — вічна і необхідна, може померти. Що вона помирає. Тоді я витяг пляшку з жиром, налив у склянку і подав мамі: «Нате, випийте». Вона взяла і зовсім без думок випила той жир і лягла на голу лаву. Коли я ранком прокинувся, мама вже не лежала, а стояла біля лави, і я вжахнувся: переді мною не мама, а якась страшна, спотворена істота — кістяк мерця, обтягнутий не своєю, розкішною надмірно шкірою, лишки якої звисали порожніми торбинками (вчора вона "була схожа на банку скляну, наповнену чистою джерельною водою"). Мама не бачила сама себе, вона лиш відчувала: щось з нею сталося. Вона розгублено дивилась на долівку. У нашій хаті не було підлоги, і під лавкою блищала у ранковому промені сонця калюжа майже джерельної води... Обоє ми були впевнені: здійснилося велике диво. Мама питала: "А що ото ти вчора дав мені випить?" — "Їжаковий жир". Я подав їй пляшку, жир не загус, бо було тепло, мама притьмом кинулась до полу, де лежали ті діти, ледве живі мої брати й сестра, вона напоїла кожне своє дитя, сподіваючись на ще одне диво...

...Я вирвався з оціпеніння і згадав, чого я тут. Я маю вполювати їжаків. Бо то не було диво, що підвело мою маму, то їжаковий жир за якихось кілька годин витіснив з її тіла оту зайву, смертну воду. Може таке буде і з братами, може, не помре й сестра? Аби тільки вполювати їжаків. Більше я нічого вже не бачив, окрім тих лише мені відомих, непримітних у траві прикмет — де влягались на день спати, за ніч наситившись, їжаки... Уполював я їх аж чотири...

Ввечері в хаті побачив я все те, що бачив ранком. Під полом болото, а на полу попід стіною ворущаться три малі потвори — кістяки не в своїх широких шкірах, з блискучими, глибоко запалими очима, дивляться на мене з надією. Вони хотіли жити. І я їх врятував»²⁵.

(М. С. Пуд, с. Вільшане, Сосницький район, Чернігівщина)

²⁵ <http://ukrlife.org/main/prosvita/jidlo2.htm>

РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ 2

БЛОК А

Документ 2

З Постанови²⁶ політбюро ЦК КП(б)У про заходи по посиленню хлібозаготівель (18 листопада 1932 р.)²⁷.

«О мерах борьбы с кулацким влиянием в колхозах и в сельских парторганизациях»

В целях преодоления кулацкого сопротивления в выполнении планов хлебозаготовок ЦК КП(б)У постановляет:

1. Установить занесение на черную доску колхозов, особо злостно саботирующих сдачу хлеба по государственному плану.

В отношении колхозов, занесенных на черную доску, провести следующие мероприятия:

а) немедленное прекращение подвоза товаров, полное прекращение кооперативной и государственной торговли на месте и вывоз из соответствующих кооперативных лавок всех наличных товаров;

б) полное запрещение колхозной торговли как для колхозов, колхозников, так и для единоличников;

в) прекращение всякого рода кредитования и досрочное взыскание кредитов и других финансовых обязательств;

г) проверку и очистку колхозов с изъятием контрреволюционных элементов – организаторов срыва хлебозаготовок;

д) занесение отдельных, колхозов на черную доску, а также предупреждение о занесении объявляется постановлением облисполкома.

<...>

Документ 3

З листа ЦК КП(б)У Центральному комітету ВКП(б) про стан хлібозаготівель на Україні в кінці листопада – на початку грудня 1932 р., 8 грудня 1932 р.²⁸

<...>

В отношении эффективности отдельных репрессий можно сказать, что:

1) Наибольший результат дает применение натурштрафов. За корову и свинью сейчас колхозник и даже единоличник крепко держатся...

IV. В отношении единоличников сдвиг имеется, но именно здесь больше всего нужен непрерывный, систематический и решительный нажим. Малейшее ослабление работы в надежде, что «теперь пойдет», сейчас же дает уменьшение заготовок. Это показывают последние пятidineвки. Наиболее хорошие результаты из репрессий дает натурштраф и лишение усадебной земли.

С. Косиор <...>

²⁶ Тут і далі документи подані мовою оригіналу.

²⁷ Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 256.

²⁸ Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – С. 230.

Документ 4

Лист ЦК КП(б)У всім секретарям райкомів, головам райвиконкомів, уповноваженим обкомів про обов'язкове вивезення всіх наявних колгоспних фондів, у тому числі і посівного, в рахунок виконання плану хлібозаготівель, 24 грудня 1932 р.²⁹

В связи с отменой постановлений ЦК КП(б)У от 18 ноября с. г. о колхозных фондах предлагаем:

1. Во всех колхозах, не выполнивших плана хлебозаготовок в пятидневный срок, вывезти все без исключения наличные колхозные фонды, в том числе и семенной, в счет выполнения плана хлебозаготовок.

2. Всех, оказывающих этому делу сопротивление, в том числе и коммунистов, арестовывать и предавать суду.

3. Предупредить всех председателей колхозов, что в случае, ежели по истечении указанного срока будут обнаружены какие-либо невывезенные или скрытые фонды, амбары и т. п., председатели, а также другие виновные в этом должностные лица будут привлечены к судебной ответственности и сурово покараны.

Косиор, Строганов, Алексеев

Документ 5

Лист Й. Сталіна Л. Кагановичу про становище в УСРР та необхідність зміни керівництва республіки, від 11 серпня 1932 року³⁰.

Самое главное сейчас Украина. Дела на Украине из рук вон плохи. Плохо по партийной линии. Говорят, что в двух областях Украины (кажется, в Киевской и Днепропетровской) около 50-ти райкомов высказались против плана хлебозаготовок, признав его нереальным. В других райкомах обстоит дело, как утверждают, не лучше. На что это похоже? <...>

...Если не возьмемся теперь же за выправление положения на Украине, Украину можем потерять....

Так дальше продолжаться не может.

²⁹ Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – С. 298.

³⁰ http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html

БЛОК Б

Документ 6

Добірка матеріалів з видання «Їдло 33-го: Словник Голодомору»³¹

З квітів акації робили муку. Я й тепер не терплю духу квітучої акації.

А. М. Малиночка, с. Топчине, Дніпропетровщина.

Їли лободу, цвіт акації, млинці з нього робили. Акації стояли тоді обідрані, аж чорні.

К. К. Ковчинська, с. Стецівка, Звенигородський район, Черкащина.

Повилазили бабаки, ховрахи, їжаки, інший дрібний звір. Люди, хто як умів, ловили, виливали водою, били всю цю звірину і вживали.

І. Д. Дреєв, с. Нижньобаранниківка, Біловодський район, Луганщина.

Колгосп організував у полі кухню. Люди щоденно працювали на просапці буряків, одержували по черпаку баланди. Кому було мало, робив собі добавку сирію водою і помирав. Моя мама півчерпака приносила нам, дітям. Мама чорніла, пухла, а нас спасала.

М. Я. Кравець, с. Малі Крушлинці, Вінницький район, Вінниччина.

Пішло в їжу липове листя і барда. Треба дякувати долі, що лютенський спиртзавод з осені переробляв картоплю і залив тією бардою три великі ями. До весни вона загусла. Оцю барду й продавали людям, з неї пекли ліпеники і тим жили.

М. В. Савченко, с. Лютенька, Гадяцький район, Полтавщина.

З настанням весни людям трохи полегшало – їли цвіт верби та береста...

І. А. Дреєв, с. Нижньобаранниківка, Біловодський район, Луганщина.

От у липи з'являються бруньки, діти з ранку до вечора сидять під липами і на липах і їдять ті бруньки. В нас в селі коло церкви є липи, а більше нема нігде. А бруньки з липи мусили б бути добрими.

Г. П. Шесняк, с. Слобідка-Кальнянської, Хмельниччина.

Я тоді працював у радгоспі, нас харчував радгосп. Колгоспникам було гірше, на посівній їм варили цукровий буряк і так харчували. Люди поїдять того буряку і помирають. Ідеш полем, так і дивись: там лежать два-три померлих, там два-три.

М. Д. Кирильчук, с. Борщівці, Могилів-Подільський район, Вінниччина.

³¹ Їдло 33-го: Словник Голодомору / Зібрав і упоряд. О. Різників. – Одеса: Юридична література, 2003. – http://poltava-repres.narod.ru/genocid/gen_ua/iydlo.htm

Документ 7

Лист начальника Харківського обласного відділу ДПУ УСРР З. Кацнельсона голові ДПУ УСРР В. Балицькому про поширення голоду³², від 5 червня 1933 р.

председателю ГПУ УСРР
тов. Балицькому

Личное письмо

Продовольственное положение по районам Харьковской области, и до того довольно тяжелое, за последнее время резко ухудшилось.

В результате этого мы имеем значительное усиление наплыва в город Харьков бездомного, беспризорного и нищенствующего элемента.

Если за январь и февраль месяцы было подобрано в городе:

взрослых бездомных	257 чел.
больных и инвалидов	15 - " -
детей и подростков	373 - " -
ИТОГО	645 чел.,

а за март–апрель, соответственно: <...> 4476,

то в мае месяце уже подобрано:

взрослых бездомных	4439
больных и инвалидов	585
детей и подростков	6378
ИТОГО	11402 чел.

Все это только по городу, без учета вокзалов, откуда дети изымаются комиссией тов. Броневого, минуя милицию, и общее количество изъятых определяется в 10 тыс. человек. Наряду с этим резко увеличилось количество обнаруживаемых и подбираемых на улицах г. Харькова трупов, умерших на почве голода, селян.

³² Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 532–533.

БЛОК В

Документ 8

Інструкція по застосуванню постанови ЦВК та РНК СРСР від 7/VIII–32 р. Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності³³.

<...>

Раздел 2.

Категории расхитителей и мера социальной защиты, которую необходимо к ним применять. <...>

2. В отношении кулаков, бывших торговцев и иных социально-чуждых элементов, работающих в государственных (промышленных и сельскохозяйственных – совхозы) предприятиях или учреждениях, изблеченных в хищениях имущества или растратах крупных денежных сумм этих предприятий или учреждений, а также должностных лиц государственных учреждений и предприятий, применять высшую меру наказания; при смягчающих вину обстоятельствах (в случае единичных и незначительных хищений) высшую меру наказания заменять десятилетним лишением свободы.

При хищениях, хотя и мелких, совершенных лицами указанных социальных категорий, но влекущих за собой расстройство или остановку работы госпредприятий (хищения частей агрегатов и машин, умышленное уничтожение или порча совхозного инвентаря и т. п.) – также применять высшую меру наказания...

<...>

5. В отношении кулаков, как проникших в колхоз, так и находящихся вне колхоза, организующих или принимающих участие в хищениях колхозного имущества и хлеба, применяется высшая мера наказания без послабления.

6. В отношении трудящихся единоличников и колхозников, изблеченных в хищении колхозного имущества и хлеба, должно применяться десятилетнее лишение свободы.

При отягчающих вину обстоятельствах, а именно: систематических хищениях колхозного хлеба, свеклы и других сельскохозяйственных продуктов и скота, хищениях организованными группами, хищениях в крупных размерах, хищениях, сопровождающихся насильственными действиями, террористическими актами, поджогами и т. д. – и в отношении колхозников и трудящихся единоличников должна применяться высшая мера наказания.

<...>

13/IX 1932 г.

³³ Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – С. 298.

Документ 9

Директива ЦК ВКП(б) та РНК СРСР про запобігання масового виїзду голодуючих селян, від 22 січня 1933 р.³⁴

Ростов-Дон, Харків, Воронеж, Смоленск, Минск, Сталинград, Самара

До ЦК ВКП(б) и Совнаркома дошли сведения, что на Кубани и Украине начался массовый выезд крестьян «за хлебом» в Центрально-Черноземную область (ЦЧО)³⁵, на Волгу, Московскую обл., Западную обл., Белоруссию. ЦК ВКП(б) и Совнарком СССР не сомневаются, что этот выезд крестьян, как и выезд из Украины, в прошлом году, организован врагами Советской власти, эсерами и агентами Польши с целью агитации «через крестьян» в северных районах СССР против колхозов и вообще против Советской власти. <...>

Первое. ЦК ВКП(б) и Совнарком СССР предписывают крайкому, крайисполкому и ПП ОГПУ Северного Кавказа не допускать массовый выезд крестьян из Северного Кавказа в другие края и въезд в пределы края из Украины.

Второе. ЦК ВКП(б) и Совнарком предписывают ЦК КП(б)У, Укрсовнаркому, Балицкому и Реденсу не допускать массовый выезд крестьян из Украины в другие края и въезд на Украину из Северного Кавказа.

Третье. ЦК ВКП(б) и Совнарком предписывают ПП ОГПУ Московской обл., ЦЧО, Западной обл., Белоруссии, Нижней Волги и Средней Волги арестовывать пробравшихся на север «крестьян» Украины и Северного Кавказа и после того, как будут отобраны контрреволюционные элементы, водворять остальных в места их жительства.

Предсовнаркома СССР
В. М. Молотов

Секретарь ЦК ВКП(б)
И. Сталин

³⁴ http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_5.html

³⁵ Центрально-Чернозёмная область (ЦЧО) – адміністративно-територіальна одиниця РСФРР 1928–1934 рр.

Документ 10

Довідка про осіб, засуджених за справами, заведеними органами ДПУ УСРР та міліції у серпні–листопаді 1932 р. у зв'язку із хлібозаготівлями, від 8 грудня 1932 р.³⁶

По данным УСО ГПУ УССР (по статотчетам за август–октябрь) и телеграфным сведениям местных органов за время операции (с 15/XI по 1/XII).

Справка

О привлеченных и осужденных по делам, заведенным органами ГПУ УССР и милицией, в связи с хлебозаготовками за август–ноябрь 1932 года

Всего за август–ноябрь органами ГПУ привлечено к ответственности, в связи с хлебозаготовками – 21.197 человек, из них:

в августе привлечено	1491 чел.
в сентябре - " -	2526 - " -
в октябре - " -	2850 - " -
в ноябре - " -	14230 - " -

По отдельным видам преступлений общее количество привлеченных распределяется следующим образом:

за хищения, разбазаривание и утайку хлеба	6940 чел.
за агитацию против хлебозагот[овок]	6449 - " -
за спекуляцию хлебом	3715 - " -
за сопротивлен[ие] вывозу хлеба	2022 - " -
за террор и поджоги	441 - " -
за вредит[ельство] в колхоз[ах] и совхозах	348 - " -
сведения о характере дел не получены	1.282 - " -

4. Из общего числа привлеченных, в связи с хлебозаготовками, осуждено Судебной Тройкой и Особым Совещанием при коллегии ГПУ УССР – 1.108 человек, из них:

к В.М.С. ³⁷	31 чел.
в концлагерь на 10 лет	116 - " -
в - " - на 5 лет	419 - " -
в - " - на 3 года	92 - " -
в ссылку	443 - " -
к другим мерам	8 - " -

³⁶ Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – С. 427.

³⁷ В.М.С.З – вища міра соціалістичної законності – розстріл (прим. авт.).